

УДК 348.328.6:159.923.2

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v043.2023.9>*І. М. Ломачинська*ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2537-6322>*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії та релігієзнавства
Київського університету імені Бориса Грінченка**О. В. Алексєєнко*ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-2941-7811>*аспірантка
Київського університету імені Бориса Грінченка*

РЕЛІГІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ЗАСІБ МАНІПУЛЮВАННЯ В КОНСЦІЕНТАЛЬНИХ ВІЙНАХ СУЧАСНОСТІ

Постановка проблеми. В умовах геополітичних викликів сучасності, зумовлених повномасштабним збройним вторгненням росії, інформаційна війна країни-загарбниці виходить на новий, значно агресивніший рівень як у міждержавному, так і у геополітичному контексті. У інформаційному суспільстві вміння ефективно оперувати знаннями потенціалом у реалізації власних владних цілей визначають становище держави у геополітичному просторі. В означеному контексті актуалізується проблема релігійної ідентичності, що загострює протистояння «свій-чужий» і стає дієвим засобом суспільних маніпуляцій в консцієнтальних війнах сучасного глобалізованого світу.

Аналіз досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою роботи є наукові концепції, розроблені як вітчизняними, так і зарубіжними вченими в соціально-філософській та релігієзнавчій галузях наукового знання. Зокрема, проблема консцієнтальної війни як нової фази інформаційної війни в умовах становлення суспільства знань розкрита в наукових розробках Г. Задорожнього [1], І. Ломачинської та Б. Ломачинського [2], М. Остапенко [3]. Посилення геополітичних катаклізмів актуалізує проблему співвідношення національної та релігійної ідентичності, що стала об'єктом досліджень О. Гнатюк [7], Е. Еріксона [5], В. Єленського [6], М. Козловця [9], Е. Сміта [17], Д. Шнаппера [23]. Роль релігійного чинника у становленні цивілізаційної ідентичності українства представлена у наукових збірниках авторського колективу [10; 12] – Я. Калакури, О. Майбороди, О. Рафальського, М. Юрія. Проблема релігійної ідентичності як об'єкта міжконфесійних конфліктів розкрита у публікаціях М. Бабія [20]. Роль релігійної ідентичності в контексті сучасних соціальних трансформацій розкрита у працях Ю. Борейка [13], Ж. Віллема [16], С. Гантінгтона [8], І. Клімук [19], Е. Кінана [25], О. Соколовського [15], І. Папаяні [11], Л. Фили-

пович [18], Т. Шевченко [22]. Автори акцентують увагу переважно на консолідуючій компоненті релігійної ідентичності як одній з форм соціальних взаємовідносин, що забезпечує тотожність особи з певною спільнотою, яка, в умовах геополітичних викликів сучасності отримує потужний деструктивний контекст, – адже конструювання релігійної ідентичності стає потужним маніпулятивним засобом у консцієнтальних війнах, що актуалізує проблематику дослідження.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ключових чинників використання релігійної ідентичності у консцієнтальних війнах сучасності.

Виклад основного матеріалу. Інформаційне протистояння як частина збройної боротьби використовувалось з давніх часів, його основні стратегії описані у знаменитому трактаті давньокитайського мислителя Сунь Цзи «Мистецтво війни», де війна – це шлях омани і маніпуляцій, спрямований на підкорення супротивника без бою. На кожному новому етапі інформаційного протистояння – вербальному, паперовому, технічному та комп'ютерному – вдосконалюються засоби впливу, однак цілі залишаються незмінними – зруйнувати плани супротивника, по-друге, зруйнувати його союзи і лише по-третє – розгромити його війська.

Інформаційна війна є війною між двома інформаційними системами, яка закінчиться на користь системи вищого класу. Об'єктом ураження в консцієнтальній війні стають соціальні (соціальні спільноти) чи біологічні (окремі індивіди) системи.

Українські дослідники [1; 2; 3] визначають як ключові особливості консцієнтальної війни її прихований характер упродовж тривалого часу; різноманітність, гнучкість та непередбачуваність засобів впливу; застосування прийомів викривлення інформації, що певною мірою ототожнює її з інформаційною, однак, ці два види війни розрізняються за об'єктом ураження: у першому випадку йдеться про формування викривленого

інформаційного порядку денного, у другому – викривлення системи переконань людини, де базою стає інтерпретація; адже це – війна цінностей.

Поняття *консцієнтальної війни* походить від латинського слова *conscientia* – «свідомість», що дозволяє її визначення як війни на ураження свідомості, спрямованої на руйнування усталеної системи духовних цінностей, уявлень про добро і зло, здатності людини до вільної самоідентифікації. Відповідно, консцієнтальна війна постає як цивілізаційна за змістом (адже не має географічних кордонів), психологічна за формою (сприяє потужному підвищенню рівня масифікації свідомості) та інформаційна за засобами (поєднує технології полімедіа та віртуальної реальності) [3].

Опираючись на теорію С. Гантінгтона, українські дослідники визначають ідентичність як процес самовизначення певної людини щодо традицій та культури. Вона включає її релігійну приналежність, тип мови, та ключові духовні цінності.

Окреслення поняття «ідентифікація» дало змогу зрозуміти, чому ще з давніх часів люди розмежовували спільноти на «своїх» та «ворогів», «чужих», або на «ми» та «вони». З усвідомлення приналежності себе до певної соціальної категорії чи групи у особистості виникає почуття тотожності з цією соціальною спільнотою. Саме це почуття і визначається поняттям – ідентичність – «почуття тотожності людини самій собі, відчуття цілісності, прийнятний їй образ себе у всіх своїх властивостях, якостях і ставленнях до навколишнього світу» [4, с. 48]. Загалом, поняття «ідентифікація» вперше було запроваджено до наукового обігу З. Фрейдом в есе «Психологія мас та аналіз Я», а всебічний і послідовний розвиток концепт ідентичності отримав у Е. Еріксона [5].

За В. Еленським, ідентичність – це претензія на те, чим особа чи спільнота себе вважає, і ця претензія може відрізнятись від якихось об'єктивно чи суб'єктивно (в очах інших осіб чи колективів) притаманних їм характеристик. Якщо погодитися, що ідентичність – це цінності, категорії, символи, знаки і світогляди, конструйовані людьми для усвідомлення і визначення ними свого місця у світі, то не лише особа, але й колектив щось додає до вже існуючих нових значень і час від часу переглядає старі [6, с. 19–20], тому можна припустити, що ідентичність – досить динамічне явище.

На динамічність ідентичності звертає увагу О. Гнатюк, зазначаючи, що зазвичай індивід є членом більше ніж однієї інтерпретативної спільноти, тому процес конструювання власної ідентичності полягає в прийнятті або відкиданні елементів ідентичності різних груп, до яких прагне долучитися індивід. Стабільною та єдиною ідентичність людини не буває: вона змінюється з віком, з набуттям особистого досвіду, на неї також впливає належність до групи. В членів

однієї етнічної спільноти – за однакової культурної ідентичності – можуть бути різні національні ідентичності, і найкраще це демонструють факти різних національних ідентичностей у членів тієї самої родини [7, с. 51–52].

Для С. Гантінгтона із всіх об'єктивних елементів, що визначають цивілізацію, найважливішою є релігія; основні цивілізації в людській історії значною мірою ототожнювались з великими релігіями світу [8]. Опираючись на позицію М. Козловця [9, с. 49–50], одним із засобів духовної орієнтації в сучасному світі можливо визначити саме релігійну ідентичність, що опирається на єдність культури та її елементів – цінностей, символів, міфів та традицій, часто кодифікованих в обрядах і ритуалах. У сучасному глобалізованому світі релігія стала дієвим знаряддям соціальної і культурної мобілізації в політиці, а релігійні доктрини найчастіше використовуються політичними елітами як могутній засіб впливу на свідомість і поведінку широких мас населення.

Українські дослідники [10, с. 84] трактують релігійну ідентичність як усвідомлення власної віросповідальної належності, пов'язаної зі співвіднесенням з релігійними уявленнями, системою цінностей, норм, принципів, заборон, моделей поведінкових актів, з традиціями про сім'ю, суспільство, владу, і в цьому процесі варто розрізняти усвідомлення – ідентифікацію і саму релігійну ідентичність як його результат.

Розгортання релігійної ідентичності актуалізується у двох напрямках: трансцендентному (метафізичному), формуючи своєрідний вертикальний зріз релігійної ідентичності, та суспільному (соціальному) – горизонтальний зріз релігійної ідентичності, що задається комунікативним аспектом «Я» і «Ми», «Я» – як представники однієї релігійної конфесії та «Вони» – як представники іншої [11, с. 7]. Релігійна ідентичність формує різні картини світу: «Коли ми порівнюємо людей з різних соціальних світів, стає зрозуміло, що вони дотримуються різних картин світу, – стверджує американський соціолог Т. Шибутані. – А ті, хто дотримується однієї і тієї самої картини світу, часто неспроможні зрозуміти навіть найелементарніші риси іншої культури» [цит. за: 12, с. 53].

На індивідуальному рівні наслідування зразків становить необхідну частину процесу особистісного формування і процесу релігійної ідентифікації, на колективному рівні релігійна ідентичність зачіпає таке коло питань, як соціокультурний, політичний статус релігійної спільноти, її вплив на соціум, що сприяє не лише задоволенню потреби у спільноті «своїх», тих, хто поділяє погляди та цінності, але й потреба у долученні історичного авторитету конфесії. В цьому контексті на формування релігійної ідентичності

впливає колективна пам'ять, що є визначальною для культурної та національної ідентичностей.

Динаміку релігійної ідентичності, необхідно досліджувати в її функціональному значенні, тобто в умовах забезпечення можливості розрізнення і протиставлення Я Іншому. Абсолютне відношення «Я» й «Іншого» складається тоді, коли Інший постає не запереченням, а абсолютно іншим у ставленні до «Я». Відповідно, інтерпретація полісуб'єктивної соціальності крізь призму взаємовідносин «Я» з «Іншим» продукує необхідні підстави для формування релігійної ідентичності [13, с. 83].

Релігії, які були ядром цивілізацій, зміцнювали і етнічну єдність окремих соціумів, і їхні бажання державотворення, тим самим стимулюючи збільшення кількості елементів міжнародної системи. Зокрема, виникнення світових релігій було результатом переплетіння різних конфесій, а саме переплетіння було результатом міжнаціональних контактів у ході безперервних війн. Будучи опосередковано продуктом завоювань, світові релігії натомість закликали до всесвітньої єдності на егалітарних засадах. Однак, в подальшому притаманна кожній релігії впевненість у власній вищості (віроцентризм, чи конфесіоцентризм) руйнувала егалітаризм у взаємному ставленні між спільнотами їхніх послідовників [14, с. 238].

На основі аналізу статистичних даних асоціації Gallup International, оприлюднених у 2015 р., О. Соколовський робить висновок про поступове зростання рівня релігійності у загальноцивілізаційному контексті. Загалом, «якщо визнання релігійного фактору як домінуючого у процесі соціальної ідентифікації характерне для країн з переважаючим мусульманським населенням, то в країнах Європи під впливом секуляризаційних та модернізаційних процесів вирішальним фактором соціальної ідентифікації залишається континентальна та національна приналежність» [15, с. 106]. У соціокультурному просторі сучасної Європи релігійна ідентичність перебуває під впливом двох суперечливих тенденцій: з одного боку, відбувається стрімке скорочення практикуючих християнських конфесій; з іншого – потужні міграційні процеси в європейських країнах провокують інкорпорацію великих мас людей, які належать, насамперед, до ісламської релігійної спільноти.

В цьому контексті можливо погодитись з Ж. Віллемом, що віра – це власний вибір вільного індивіда, релігійні тотожності радше будуються, ніж успадковуються. Ось ключові тези, що можна вивести з аналізу проблеми релігійної тотожності Європи, запропоновані означеним автором: релігія як інститут влади переживає розлад і не сприймається сучасниками в якості актуальної, тобто відмирає; але на зміну інституціям приходять нові форми існування і визнання релі-

гії громадянським суспільством; духовний авторитет, соціальна етика, виховання громадських чеснот – в цих сферах влада Церкви визнається та вшановується [16, с. 31].

Одним із завдань консцієнтальних війн є трансформація структури соціальної пам'яті, а релігія постає як та константа, яка значною мірою зумовлює мислення і поведінку великих мас людей, духовні цінності яких передаються від покоління до покоління на великих проміжках часу. Е. Сміт, аналізуючи поняття ідентичності відповідно до різних категорій і ролей – категорій роду, простору, соціального класу, зазначає, що у питанні ідеї «Релігійна ідентичність» ґрунтується на інших критеріях, цілком відмінних від критеріїв «соціального класу», і постає з зовсім іншої сфери людських потреб і дій. Релігійні ідентичності спираються на об'єднання культури та її елементів, кодифікованих в обрядах, вони прагнуть об'єднати в одній громаді вірних усіх тих, хто визнає певний символічний код, певну систему цінностей і традицій, віри та ритуалу [17, с. 16].

Різде протиставлення «свій-чужий» – це один з основних чинників, що поєднують релігійну ідентичність та консцієнтальні війни. Українські дослідники Л. Филипович, М. Бабій, І. Климук розкривають сутність конфесійного розуміння релігійної ідентичності через протиставлення носієм релігійної ідентичності своєї як істинної, на протигагу іншим ідентичностям, що сприймаються як неістинні, тому важливим аспектом в побудові та утвердженні конфесійної приналежності стає виокремлення власної конфесійної ідентичності від інших. Л. Филипович визначає релігійну ідентичність саме як конфесійну, через співвіднесення себе з визначеною конфесією, слідування релігійній традиції та виконання обрядів. Важливий аспект в осмисленні релігійної ідентичності теологами полягає в трактуванні її лише як церковної, з позицій власної релігійної спільноти [18, с. 48–49]. І. Климук, досліджуючи вплив міжконфесійних конфліктів на конструювання та становлення релігійної ідентичності, за розмежує поняття «релігійна ідентичність» з близькими дефініціями «конфесійна ідентичність», «релігійно-деномінаційна ідентичність». Маркером для релігійної ідентичності дослідниця визначає віру в Бога. Співвіднесеність індивіда з певною конфесією як релігійною системою становить конфесійна ідентичність. Релігійно-деномінаційна ідентичність визначається як отожднення себе з конкретною деномінацією, яка постає як самоідентифікація спільноти віруючих [19, с. 201–202].

Формування та становлення релігійно-деномінаційної ідентичності відбувається в процесі спілкування, взаємообміну, взаємодії не лише з представниками своєї общини, конфесії, але й вірянами іншого віросповідання. Формування

та становлення конфесійної ідентичності не є першопричиною міжконфесійних конфліктів, але може призвести до них. М. Бабій зазначає, що конфесійна самоідентифікація може стати каталізатором конфлікту за умови, якщо, скажімо, етноконфесійна (конфесійна) ідентичність нівелюється, свідомо ігнорується, принижується, в умовах вияву до них нетерпимості, несправедливості [20, с. 215].

Варто зазначити, що сам факт існування конфесійної ідентичності утримує в собі латентний конфлікт. Жодна зі спільнот чи окремих осіб, що має усталену, свідомо сформовану конфесійну приналежність, не готова сприйняти існування інших шляхів до спасіння, шляхів до Бога, існування конфесійних ідентичностей рівних її. Е. Карнетті у релігійних спільнотах розрізняє закрити і відкрити масу. У періоди ідеологічного затишшя є прагнення до закритої маси, яка краще зберігає свої якісні показники під тиском зовнішнього впливу та піддається відповідному керівництву – це та «слухняна паства», що покійно рухається за віддаленою ідеєю та зберігає свою відносну стійкість до того часу, поки неочікуваний радикальний зовнішній вплив не порушить її звичний спокій. Тоді із закритої маса перетворюється на відкрити і розвивається за іншими принципами [Цит. за: 21, с. 162–163].

В окремі періоди своєї історії людство потребує нової ідеологічної орієнтації. В найбільш сильному вираженні релігійна ідеологія постає як войовнича система з уніфікованими членами та цілями; найслабшому вираженні – певний спосіб життя чи світогляд, який включає в себе знання та здоровий глузд, але в той же час являє дещо більше – утопічний світогляд, космічне почуття чи доктринальну логіку, – окрім того все це розглядається як самоочевидне, таке що не потребує ніякого обґрунтування. Релігійна ідентичність взаємопов'язана із ступенем, рівнем та характером міжконфесійних протистоянь: релігійна ідентичність окремих особистостей може загострювати існуючі міжконфесійні конфлікти чи постати каталізатором їх появи. У випадку, якщо релігійна ідентичність ґрунтується на сакралізованій ідеї вищості і унікальності власної релігії, на особливості її духовної місії – набуває рис непримиренності до позицій Іншого і стає дієвим засобом ведення консцієнтальних війн.

У питанні чи є релігійна ідентичність джерелом загрози, чи є вона конфліктогенною, чи, навпаки, протидіє цій зазрозі, залежить від того, що найбільше впливало на конструювання того чи іншого типу ідентичності – жорстка опозиція до Іншого з сильним прагненням домінування чи толерантна відкритість до інакшості та визнання принципів плюралізму. У ситуації загострення релігійного протистояння, спроби налагодити міжконфесій-

ний діалог розглядаються як можливість домінуючої конфесії розширити межі свого впливу.

У випадку загострення політичних катаклізмів релігійна ідентичність може максимально поєднуватись з ідентичністю національною, громадянською, що створює як позитивні, так і негативні наслідки. Зокрема, таке поєднання може стати дієвим фактором консолідації нації у ситуації зовнішніх загроз: Т.Шевченко, на основі аналізу соціологічних даних, вказує на тісний зв'язок релігійної ідентичності з ідентичністю громадянською: респонденти, які певною мірою залучені до релігійного життя, демонструють більш високий рівень сформованості громадянської, локальної і регіональної ідентичностей. Віруючі учасники дослідження відчувають більш позитивне емоційне ставлення до України та української держави, декларують більшу готовність захищати та відстоювати її інтереси [22, с. 142].

З іншого боку, злиття релігійної і національної ідентичностей може слугувати значним чинником внутрішньої дестабілізації. Д. Шнаппер наводить приклад напруженості всередині Ізраїлю, який трактує як незавершене протиріччя між релігійним і національно-політичним проектами [23]. Деякі західні дослідники розглядають ізраїльсько-палестинський конфлікт в контексті практики «винайдення традицій» в новітню добу, маючи на увазі культурні практики, які ставили за мету легітимізувати інституції, виразити належність до спільноти, прищепити певні цінності тощо: «ці традиції тісно пов'язані з нацією, націоналізмом, національними історіями тощо. Ізраїльський і палестинський націоналізми мусять бути новими, хоч би якою була історична спадковість євреїв чи близькосхідних мусульман, оскільки саме поняття територіальних держав ледве було мислимим століття тому» [24, с. 27].

Виходячи з принципів заданості і присвоєваності, релігійна ідентичність розмежовується на базову (яка набувається стихійно у процесі соціалізації) і присвоєну (яка набувається у процесі свідомої переоцінки релігійних переконань і цінностей), і на цьому етапі ключову роль відіграє ідеологічна міфологія, що має на меті формування нових духовних орієнтацій та цінностей. Е. Кінан [25] наводить основні релігійні міфи російської офіційної ідеології, що досить ефективно впливали на суспільну свідомість як власних громадян, так і західної інтелектуальної еліти – «Москва – основний і прямий спадкоємець політичної та національно-релігійної спадщини Київської держави», «російська православна церква – вірний носій і охоронець візантійської культурної традиції», «ідея Росії як третього Риму, згідно з якою після занепаду Риму та Константинополя Москва успадкувала всесвітньо-історичну відповідальність християнського

царства» тощо. Розвінчуючи природу російських національних міфів, автор (в контексті ліберального світосприйняття російсько-українських відносин початку 90-х років минулого століття) приходиться до висновку, що «деякі з цих міфів навіть тлумачилися як причини самої експансії або віддзеркалення експансіоністських або месіанських прагнень. Проте більшість таких міфів виникла не спонтанно в надрах самої московської культури, а під впливом головних течій в історії європейської культури та в контексті європейської політики. І вони не надихали московську експансію», однак, висловлює застереження, що продукovanі протягом тривалого часу в суспільній свідомості національні міфи можуть реалізуватись в ірраціональних формах, що втілюються на практиці в антиукраїнських ідеологічних стратегіях російської релігійно-політичної пропаганди, яка спровокувала збройне вторгнення російських загарбників.

В ситуації, коли «відчнення російського простору для вітрів демократії та релігійного плюралізму» кинуло виклик російській православній церкві, що «богословськи та історично не є готовою опинитися в секуляризованому суспільстві», а її високі православні ієрархи претендують на монопольне опікування російською душею і болісно сприймають наявність релігійного вибору, а відтак і плюралізм» [26, с. 31], саме ці міфи стали ідеологічною основою подальших загарбницьких експансій.

Висновки. Консцієнтальна війна спрямована на руйнування усталеної системи духовних цінностей суспільства, її основним об'єктом ураження стає ідентичність, здатність людини до самоідентифікації, визначення своєї системи духовних цінностей та свого місця в соціальній спільноті. Релігійну ідентичність формує система цінностей, символів, міфів та традицій, кодифікованих в обрядах і ритуалах. Кожній релігії впевненість у власній вищості, що в подальшому формує протистояння свій-чужий та створює можливості для потужних маніпуляцій суспільною свідомістю.

Література

1. Задорожний Г.В. Консцієнтальна війна – провідна форма геоекономічного підкорення свідомості як нового предмету праці в умовах неоліберальної глобалізації. *Вісник економічної науки України*. 2021. № 1 (40). С. 199–206.
2. Остапенко М. Консцієнтальна війна як елемент гібридної війни. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2022. 22. С. 1–12.
3. Ломачинська І.М., Ломачинський Б.Г. Роль медіакультури в інформаційних війнах сучасності. *SKHID*. 2022. 3(3). С. 66–73.
4. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М.Ф. Юрій. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.

5. Erikson E. *Insight and Responsibility*. N.Y., 1964. 256 p.
6. Єленський В. Релігійна свобода і національна ідентичність: Україна. *Релігійна свобода*. 2002. 6. С. 14–21.
7. Гнатюк О. Прощання з імперією: українські дискусії про ідентичність. Український науковий інститут Гарвардського університету. Київ : Критика, 2005. 528 с.
8. Гантінгтон С. Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку. Львів : Кальварія, 2006. 474 с.
9. Козловець М. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 558 с.
10. Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність / авт. кол.: О. Рафальський (керівник), Я. Калакура (науковий редактор), О. Калакура, М. Юрій. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2022. 512 с.
11. Папаяні І.В. Феномен релігійної ідентичності в контексті філософсько-релігієзнавчого дискурсу: автореф. дис. канд. філос. н. Київ, 2010. 16 с.
12. Українська культура: цивілізаційний вимір / Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М.Ф. Юрій. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.
13. Борецько Ю. Релігійна ідентичність як конструкт повсякденності. *Релігія та Соціум*. 2015. 4 (20). С. 83.
14. Майборода О.М. Етнічність у міжнародній системі. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2017. 448 с.
15. Соколовський О.Л. Трансформація релігійної ідентичності в умовах поступу глобалізованого суспільства / *Перспективи*. 2023. 3. С. 103–110.
16. Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ століття. Київ : Дух і літера, 2006. 331 с.
17. Сміт Ентоні Д. Національна ідентичність. Київ : Основи, 1994. 224 с.
18. Филипович Л. Релігійні ідентичності в Україні: постановка проблеми. *Українське релігієзнавство*. 2016. 80. С. 47–52.
19. Клімук І. Міжконфесійні відносини та формування релігійної ідентичності: взаємозалежність та взаємовпливи. *Українське релігієзнавство*, 2013. С. 199–208.
20. Бабій М. Міжконфесійні конфлікти у контексті взаємовідносин етноконфесійних ідентичностей. *Релігія і нація в суспільному житті України і світу*. Київ, 2006. С. 207–218.
21. Ломачинська І.М. Релігійне лідерство в духовному вимірі християнської традиції. Київ : Університет «Україна», 2008. 286 с.
22. Шевченко Т. Сутність релігійної ідентичності, її складові і конструювання. *Українське релігієзнавство*, 2015. С. 139–147.
23. Шнаппер Д. Спільнота громадян. Про модерну концепцію нації. Харків : Фолио, 2007. 223 с.
24. Винайдення традиції: за ред. Е. Госбаума та Т. Рейджера. Київ : Ніка-Центр, 2005. 442 с.
25. Edward L. Keenan. «On Certain Mythical Beliefs and Russian Behaviors». In: S. Frederick Starr (ed.), *The Legacy of History in Russia and the New States of Eurasia*. Armonk, New York and London, England, 1994, pp. 19–40.
26. Віллем Ж.-П. Європа та релігії. Ставки ХХІ століття. Київ : Дух і літера, 2006. 331 с.

Анотація

Ломачинська І. М., Алексєнко О. В. Релігійна ідентичність як засіб маніпулювання в консцієнтальних війнах сучасності. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу феномену релігійної ідентичності в можливості його використання у консцієнтальних війнах сучасності. Розглядається сутність консцієнтальної війни як війни на ураження свідомості, що здійснюється з метою ідеологічного перепрограмування соціальних (біологічних) систем, перемогу в якій отримують системи вищого класу. Основним предметом консцієнтальної зброї та консцієнтальної війни стає ідентичність, яку формують цінності, категорії, символи, знаки і світогляди, конструйовані людьми для усвідомлення свого місця у світі. Автори зазначають, що стабільною та єдиною ідентичність людини не буває: вона змінюється з віком, з набуттям особистого досвіду, на неї також впливає належність до певної соціальної групи. Одним із завдань консцієнтальних війн є трансформація структури соціальної пам'яті, і саме релігія змінює мислення і поведінку великих мас людей, духовні цінності яких передаються від покоління до покоління на великих проміжках часу. Різке протиставлення «свій-чужий» – це один з основних чинників, що поєднують релігійну ідентичність та консцієнтальні війни. У сучасному глобалізованому світі релігія стала дієвим знаряддям соціальної і культурної мобілізації, тому одним із засобів духовної орієнтації можливо визначити саме релігійну ідентичність, що опирається систему цінностей, символів, міфів та традицій, представлених в обрядах і ритуалах. У висновках підкреслюється, що сам факт існування конфесійної ідентичності утримує в собі латентний конфлікт, і якщо релігійна ідентичність ґрунтується на сакралізованій ідеї вищості і унікальності власної релігії, на особливості її духовної місії – набуває рис непримиренності до позицій Іншого і стає дієвим засобом ведення консцієнтальних війн.

Ключові слова: консцієнтальні війни, смислові війни, релігійна ідентичність, національна ідентичність, масова свідомість, пропаганда, суспільні маніпуляції.

Summary

Lomachynska I. M., Alekseenko O. V. Religious identity as a means of manipulation in contemporary wars of consciousness. – Article.

The article is devoted to the analysis of the phenomenon of religious identity in terms of the possibility of its use in modern conscientious wars. The essence of the consciential war is considered as a war on the destruction of consciousness, which is carried out with the aim of ideological reprogramming of social (biological) systems, in which the higher class systems win. The main subject of conscientious weapons and conscientious war is identity, which is formed by values, categories, symbols, signs and worldviews constructed by people to understand their place in the world. The authors note that there is no such thing as a stable and single identity of a person: it changes with age, with the acquisition of personal experience, it is also influenced by belonging to a certain social group. One of the tasks of conscientious wars is the transformation of the structure of social memory, and it is religion that changes the thinking and behavior of large masses of people, whose spiritual values are transmitted from generation to generation over long periods of time. The sharp opposition of "own-foreign" is one of the main factors that combine religious identity and conscientious wars. In today's globalized world, religion has become an effective tool of social and cultural mobilization, therefore one of the means of spiritual orientation can be defined as religious identity, which resists the system of values, symbols, myths and traditions presented in rites and rituals. The Conclusions emphasize that the very fact of the existence of a confessional identity contains a latent conflict, and if the religious identity is based on the sacralized idea of the superiority and uniqueness of one's own religion, on the peculiarities of its spiritual mission, it acquires features of intransigence towards the positions of the Other and becomes an effective means of waging conscientious wars.

Key words: conscientious wars, semantic wars, religious identity, national identity, mass consciousness, propaganda, social manipulation.